

chijai tarptautinė padėtis — didžia dalimi Lietuvai lieka pageidaujami nei praktiškai realizuoti.

Viena didžiausių knygos sėkmių yra nagrinėjamų klausimų iliustravimas dialogais. Dialoginė forma argumentacijai suteikia konkretumo ir aiškumo, yra pakankamai įtikinama ir patraukli.

Reikėtų taip pat pažymėti gerą prof. A. Šliogerio vertimą iš anglų kalbos. Tai pradžia didelio darbo lietuviškos politikos mokslų terminijos kūrime.

ALGIMANTAS JANKAUSKAS

MODERNUSIS SOCIALINIS KONFLIKTAS*

Turime jau dvi (iš dvidešimt aštuonių išleistų) garsaus konflikto-logijos teoretiko, žinomo politiko, Oksfordo St. Antony koledžo rektoriaus sero Ralfo Dahrendorfo knygas lietuvių kalba¹. Gaila tik, kad tarp jų nėra teoriniu požiūriu pačios reikšmingiausios — *Klasės ir klasinis konfliktas industrinėje visuomenėje*, kurios vokiškasis leidimas pasirodė 1957 m., o papildytas angliškas leidimas — 1959 m. Šioje be-ne geriausiai žinomoje knygoje R. Dahrendorfas išdėsto savo konflikto teorijos varianto bendrąsias prielaidas, kurios recenzuojamoje knygoje yra toliau modifikuojamos ir kurias, norint aiškiai suvokti šios knygos mintis, reikia gerai žinoti.

Konflikto teorijos pradininku, netgi tėvu, sociologijoje laikomas Karlas Marxas. Jo darbuose buvo sufomuluotos pagrindinės konflikto teorijos prielaidos². R. Dahrendorfas balansuoja tarp K. Marxo ir Anthony Smitho teorinių pozicijų, juos abu kritikuodamas ir tvirtindamas, kad ir iš vieno, ir iš kito pernelyg daug buvo tikėtasi.

ANKSTYVOJO R. DAHRENDORFO KONFLIKTINIS POŽIŪRIS Į VISUOMENĖS FUNKCIONAVIMĄ, KURĮ JIS SUPRIEŠINO SU TUO METU SOCIOLOGIJOJE VYRAVUSIU FUNKCIONALISTINIU POŽIŪRIU (Talcottas Parsonsas, Robertas K. Mertonas ir kt.), RĖMĖSI TOKIOMIS PRIELAIMOMIS: (1) visose socialinėse siste-

* Dahrendorf R. *Modernusis socialinis konfliktas: Esė apie laisvės politiką*. — Vilnius: Pradai. — 1996. — 333 p. — (Atviros Lietuvos knyga: ALK). — Iš anglų kalbos vertė Rasa Drazdauskienė.

Valantiejus A. *Ralfo Dahrendorfo teorinė mintis ir politinė savivoka*. // Ibid. — P. 315–321.

mose vertingi ir riboti resursai (turtas, valdžia ir t.t.) visada yra paskirstomi nelygiai; (2) šis nelygus resursų paskirstymas neišvengiamai sukelia interesų konfliktus, kurie galiausiai pavirsta atvirais susidūrimais tarp tų, kurie turi ir tų, kurie neturi; (3) šie konfliktai baigiasi socialinės sistemos pokyčiais bei reorganizacijomis, bet tai iš esmės nieko neišsprendžia, nes sukurama nauja nelygybė, kuri gimdo naujus konfliktus ir naujus socialinius pokyčius, t.y. konfliktų panaikinti neįmanoma — galima tik bandyti juos „prisijaukinti“, kuriant racionalią socialinių institucijų vykdomą politiką; (4) politinės bei socialinės idėjos ar ideologijos nėra visuomenę integruojančios vertybės (kaip manė funkcionalistai), o greičiau tėra tie ginklai, kuriais konkuruojančios grupuotės „mušasi“ dėl tų ribotų resursų³.

Reikia pastebėti, kad vėlyvasis, šios knygos, R. Dahrendorfis yra žymiai nuosaikesnis, tikrai ne toks konfliktiškas. Knygą sudaro aštuoni skyriai, kuriuose jis išdėsto savo aiškinančiąsias bei normatyvines (naują visuomenės sutartį propaguojančias) teorijas. Pabandysiu trumpai eksplikuoti pagrindines knygoje pateikiamas aiškinimo schemas.

Knygą autorius apibūdina kaip esė apie modernųjį socialinį konfliktą ir laisvės politiką. Laisvės politika — tai politika gyventi su konfliktu. R. Dahrendorfis išskiria ikimodernųjį socialinį konfliktą (kurio beveik nenagrinėja) ir modernųjį socialinį konfliktą. Modernusis socialinis konfliktas prasidėjo prieš du šimtmečius po didžiųjų revoliucijų, ir yra susijęs su ekonominių ir socialinių jėgų susidūrimu. Tai konfliktas tarp gerovės ir pilietiškojo, arba, kitaip tariant, konfliktas tarp aprūpinimo ir teisių suteikimo. Šiuolaikinis socialinis konfliktas yra platesnis negu anksčiau jo nagrinėtas klasių konfliktas. Tai konfliktas tarp aprūpinimo ir teisių suteikimo. Jo esmę autorius paaiškina jo pavadinimu „Martinezio paradoksu“. 1996 m. R. Dahrendorfis lankėsi sandinistinėje Nikaragvoje, kur pamatė, kad parduotuvių lentynos atrodo skurdžiai, o visi išdėlioti maisto produktai bei drabužiai vienodi ir labai paprasti. Pokalbyje su Nikaragvos užsienio reikalų ministru jis išsakė savo nuostabą ir gavo, kaip pats sako, stulbinantį atsakymą: „Jūs, atrodo, kritikuojate faktą, kad mūsų parduotuvėse mažai ką galima nusipirkti. Galbūt tai tiesa, bet... iki revoliucijos mūsų parduotuvės buvo pilnutėlės. Managvoje galėjai rasti visiškai tą patį, ką ir Majamyje. Tačiau dauguma žmonių negalėjo nieko nusipirkti. Žmonės, prispaudę

nosis prie parduotuvių vitrinų, grožėdavosi prekėmis, bet jos buvo skirtos ne jiems. Mes visa tai pakeitėme. Šiandien kiekvienas žmogus šalyje gali nusipirkti bet ką iš to, kas yra. Dar truputis sėkmės, ir, Amerikai leidus, greitai visiems visko teks daugiau⁴. Tai tikras paradoksas — revoliucija pasaulį, kuriame perteklius buvo skirtas nedaugeliui, pakeitė pasauliu, kur kiekvienas gauna tik trupinėlį. Vienu atveju žmonės neturi pinigų („įleidimo bilietų“, pagal R. Dahrendorfą), o kitu jiems neleidžiama įeiti ir pirkti (kaip specparduotuvėse). R. Dahrendorfo nuomone, norint pakelti žmonių gerovę, būtini abu dalykai: suteikti teises ir aprūpinti. Tokia jo pagrindinė normatyvinė tezė. Ją pagrįsti bei paaiškinti, kaip istoriškai vyko tokio pagrindimo procesas, ir yra skirta visa knyga.

Kaip suderinti teisių suteikimą ir aprūpinimo galimybes, kaip tie klausimai buvo sprendžiami pastarųjų dviejų šimtmečių Europos socialinių santykių istorijoje ir ką reikėtų daryti pasauliniu mastu — štai trys pačios svarbiausios R. Dahrendorfo analizės temos. Svarbiausios šalutinės temos — K. Marxo, A. Smitho, Maxo Weberio istorijos schemų kritikos, industrializmo bei „kazino kapitalizmo“ raidos apžvalgos, totalitarizmo ir kitų diktatorysčių analizė bei svarbiausių šiuolaikinės visuomenės pavojų — skurstančios užribio klasės, anomijos augimo — keliamų grėsmių aptarimas.

Pagrindinė R. Dahrendorfo aiškinančioji tezė: įvykus modernizmo revoliucijoms, pasikeitė konflikto pobūdis — į sceną įžengė klasių konfliktas. Jis ir buvo pagrindinis variklis, artėjant, Immanuelio Kanto žodžiais tariant, prie pilietinės visuomenės kaip teisingumo ir laisvės sąjungos.

Ikimodernusis socialinis konfliktas kilo, susidūrus toms socialinėms jėgoms, kurios stengėsi išsaugoti absoliutų iššaknijusių valdžios hierarchinių struktūrų *status quo* su jėgomis, kurios buvo suinteresuotos pokyčiais. Susikūrus nacionalinėms valstybėms, jos tapo būtinais įrankiais, siekiant įtvirtinti moderniąją sutartį, pakeitusią feodaličius ryšius ir sudariusią įstatymų ir juos sudarančių institucijų pagrindą. Taip atsirado pilietybės principas, ir toliau viena iš pagrindinių moderniojo visuomenės konflikto temų tapo kova dėl pilietybės išplėtimo. R. Dahrendorfas, remdamasis anglų sociologo Thomaso H. Marshallo pateikta tikrai gražia analitine schema (kurią pats R. Dah-

rendorfas pavadino socialinės analizės perlu), nuosekliai analizuoja, pavyzdžiui, aprašydamas balsavimo teisės raidos istoriją, kaip vyko klasių konfliktai dėl pilietybės teisių išplėtimo. Šioje išsamioje analizėje buvo išskirti trys — pilietinių, politinių ir socialinių teisių — proceso etapai. Pirmasis etapas vyko aštuonioliktajame, antrasis — devynioliktajame, o trečiasis — dvidešimtajame amžiuje. Tai ir buvo trys moderniojo konflikto raidos etapai. Didelė šio darbo dalis ir aiškina, kaip vyko tie etapai, kas atsirado ir kokias tai sukėlė socialines pasekmes.

Pilietinių teisių etapas buvo hierarchijos pabaiga ir pilietinių teisių pradžia. Buvo pradėti taikyti pamatiniai socialinės tvarkos principai — įstatymų valdžios ir lygybės prieš įstatymą bei sukurta teisinio proceso tvarka. Pagrindinis principas — visi visuomenės nariai yra piliečiai, visi piliečiai paklūsta įstatymams, ir visi yra lygūs prieš įstatymus.

Politinių teisių etapas: kol įstatymai gina ne visų piliečių interesus, valdžia negali apsaugoti nuo rimtos suteikiamų teisių nelygybės, todėl pilietinės teisės būtinai turėjo papildyti politinės teisės, t.y. balsavimo teisė, susirinkimų laisvė, žodžio laisvė. Politinės teisės tapo integracijos į visuomenę galimybe. Toliau R. Dahrendorfas pabrėžia skirtumus tarp JAV ir Europos: amerikietiškoji samprata yra pilietinės ir politinės teisės bei atvirumas, o Europoje eita toliau link socialinių teisių suteikimo.

Socialinių teisių etapas: R. Dahrendorfas paaiškina, kodėl čia buvo nutarta suteikti dar ir socialinių teisių. Europoje visuomenė manė, kad reikia daugiau negu tik pilietinių ir politinių teisių, nes dėl ekonominio silpnumo įtakos politinės teisės dažnai tampa tik ciniška laisvės parodija. Taip moderniosios visuomenės pasiekė klasių kovos pabaigą, nes tos kovos esmė buvo pašalinti teisių suteikimo nelygybę. Taip buvo pasiekta laisvės konstitucijos esmė — sugebėjimas įgyvendinti pokyčius be revoliucijų. Nors klasiniai konfliktai tapo valdomi, bet socialiniai konfliktai visiškai neišnyko.

Augimas yra pagrindinė moderniosios ekonomikos problema, bet pats savaime jis nesukelia „geresnio“, tai yra sąžiningesnio ar teisingesnio, paskirstymo. Politiniuose moksluose vyraujanti gerai žinoma ekonominė demokratijos teorija nesugeba užčiuopti svarbių šalutinių

senojo klasių konflikto prijaukinimo efektų ir pervertina naujosios situacijos stabilumą. Moderniojo socialinio konflikto autorius kritikuoja tas nelygybės apraiškas, kurios varžo pilietinį dalyvavimą socialiniais, ekonominiais ar politiniais aspektais, ir nustato teises, įtvirtinančias visišką ir tvirtą pilietybės statusą.

Knyga baigiama normatyvine-reformatoriška dalimi — samprotavimais apie naują visuomenės sutartį ir pasaulinę pilietinę visuomenę.

Paiškinę, kur šiandien atsidūrė Vakarų demokratija, nurodęs, kur link ji turi eiti, jei nori išsaugoti politinę ir socialinę laisvę, R. Dahrendorfas mano, kad gali egzistuoti radikali liberalioji alternatyva dabartinei nestabiliai situacijai, kai daugumos klasė prarado pasitikėjimą bei tapo protekcionistiška visomis šio žodžio prasmėmis, o socialdemokratija kone priėjo liepto galą. Programinės užduotys — atverti bevaisį biurokratijos pasaulį ir detalizuoti liberalią pagrindinių bendrųjų teisių suteikimo visiems piliečiams politiką.

Kadangi vis labiau trūksta darbo, tai konstitucinis liberalas R. Dahrendorfas (taip jis pats save vadina) siūlo atlikti darbo perskirstymą. Nors ir kaip panašios priemonės yra skausmingos darbo pasaulio pasiturintiems, tačiau jos būtinos, norint išlaikyti visuomenę. Panašiai reikėtų elgtis su skurdu ir taip trukdyti formuotis užribio klasei. Minimalių pajamų garantijos turi būti institucionalizuotos. Atvirai kalbant, tai nelabai panašu į „radikalaus liberalizmo“ programos išdėstymą, nors, tiesą sakant, savo poziciją galiausiai jis pavadina „instituciniu liberalizmu“.

Tarptautinius klausimus aptaria paskutiniame skirsnyje apie „*pasaulinę pilietinę visuomenę*“. Jo nuomone, pilietinė visuomenė vienoje šalyje jokių būdu negalima, nes pilietines visuomenes, remiantis I. Kanto argumentais, išlaikyti įmanoma, tik suvokus jas kaip laiptelius į pasaulinę pilietinę visuomenę. Dabartinė visuomenė bus netobula tol, kol pilietybė — tik saujelės privilegija, o didžioji žmonijos dalis kovoja, kad išliktų. Pirmas žingsnis į Pasaulinę Pilietinę Visuomenę (didžiosios raidės R. Dahrendorfo) — visų vyrų ir moterų visuotinių teisių pripažinimas, sukuriant tarptautinį teisės organą. Knyga baigiama tuo, kad Martinezo paradoksas yra iššūkis, o ne lemtis, nes didžiaisiais moderniosios istorijos momentais jį pavykdavo išspręsti, o, galų gale, moderniosios pilietinės visuomenės nėra tokia jau bloga vieta,

jeigu tik neprarandame įkarščio jų tobulinti. Matyti, kad R. Dahrendorfas to tikrai neprarado, netgi įgijo.

Knygos skyrius *Aštuntojo dešimtmečio krizė* yra gerokai pasenęs, nes pasaulyje išryškėjo procesai, žinomi „globalinio kapitalizmo“ vardu. Kaip nurodo Masačiusetso technologijos instituto profesorius, žymus pasaulio ekonomikos ekspertas L. C. Thurow knygoje *Kapitalizmo ateitis: Kaip dabartinės ekonominės jėgos formuoja rytdienos pasaulį*, Vakarų pasaulyje dėl kapitalo perkėlimo ten, kur pigesnė darbo jėga, sparčiai didėja bedarbystė, krinta darbo užmokestis, atsiranda naujas liumpenproletariatas, monopoliniai koncernai tampa tokie galingi, kad šalių vyriausybės nebepajėgia jų suvaldyti ir pan., todėl vis labiau aiškėja, kad klasikiniai klasiniai konfliktai ne nyksta, kaip manė R. Dahrendorf, o, priešingai, jie pamažu stiprėja⁵.

PASTABOS IR NUORODOS

¹ Pirmoji knyga buvo: Dahrendorf R. *Apmąstymai apie revoliuciją Europoje: Laiškas, kurį ketinta pasiųsti džentelmenui į Varšuvą*. — Vilnius: Periodika, 1990. — 132 p. Ši politinės publicistikos knyga lietuvių kalba pasirodė tais pačiais metais kaip ir angliškas originalas, vadinasi, ji gerokai aplenkė 1987 m. išėjusią recenzuojamą knygą, pasiekusią mus tik po dešimtmečio.

² Kiti du ankstyvieji svarbiausi konfliktologai — Georgas Simmelis ir Maxas Weberis. R. Dahrendorfas kartu su L. A. Coseriu bei R. Collinsu buvo patys žymiausi antros, dabar jau galima sakyti vidurinėsios, kartos konfliktologai. Svarbiausi pastarųjų darbai buvo: Coser L. A. *The Functions of Social Conflict*. — New York: Free Press, 1956; Collins R. *Conflict Sociology*. — New York: Academic Press, 1975. Apie konflikto teorijos pagrindines prielaidas bei jų gimimą žr.: Turner J. H., Beegley L., Powers Ch.H. *The Emergence of Sociological Theory*. — 2nd ed. — Belmont (Cal.): Wadsworth, 1989.

³ Lietuvos politinę situaciją konfliktivistai analizuotų taip: yra „nepriklausomybininkų“ ir „socialinio teisingumo ieškotojų“ interesų grupuotės. Pirmieji kaltintų antruosius, kad „nori parduoti nepriklausomybę“ (taip sunkiai iškovotą pagrindinę vertybę) Rusijai, o antrieji kaltintų pirmuosius, kad šie „pažeidžia socialinio teisingumo principus, skurdina liaudį, sugriovė ūkį ir t.t.“, bet iš tiesų tai tėra tik dvi tarpusavyje dėl ribotų resursų kovojančios, panašių tikslų siekiančios (pvz., pasinaudoti privatizacija, pakilti į valdžią ir pan.) grupuotės, mulkinančios tautiečius „aukštų sąvokų pagalba“. Maždaug taip samprotautų ankstyvasis R. Dahrendorf.

⁴ Dahrendorf R. *Modernusis socialinis konfliktas: Esė apie laisvės politiką*. — Vilnius: Pradai, 1996. — P. 27.

⁵ Thurow L. C. *The Future of Capitalism: How Today's Economic Forces Shape Tomorrow's World*. — London: Nicholas Brealey, 1996. Lietuvos spaudoje šiuo klausimu man kol kas pavyko aptikti tik publicistinių straipsnių, perpasakojančių Vakarų spaudos straipsnius. Akivaizdu, kad šie procesai Lietuvos ateičiai turės milžiniškos įtakos — jei Vakaruose tikrai artėja nauja milžiniška socialinių konfliktų banga, tai Vakarai patys bus tais vidiniais konfliktais užimti ir tada jiems mažai rūpės, kokius čia konfliktus organizuos Rusija. Žr.: *Naujoji industriinė revoliucija* // Diena. — 1996. — Spalio 14. — Nr. 241. — P. 4.; *Toli pažengusių valstybių laukia socialinis nuosmukis* // Lietuvos aidas. — 1996. — Rugpjūčio 7. — Nr. 153. — P. 7.; Knyga „*Ekonomikos siaubas*“ sukrėtė visą Prancūziją: Išskirtinis rašytojos Viviane Forrester interviu „Lietuvos rytui“ apie totalinę nedarbo grėsmę // Vartai: „Lietuvos ryto“ ekonomikos priedas. — 1997. — Kovo 27. — Nr. 27. — P. 21.; Sorosas G. *Kapitalizmo grėsmė* // Lietuvos aidas. — 1997. — Vasario 13. — Nr. 30. — P. 13; Vasario 14. — Nr. 31. — P. 11.

ROMUALDAS KACEVIČIUS

APIE TRIS NACIONALIZMUS: SU SIMPATIJA, BET KRITIŠKAI*

Nenuostabu, kad Anatolio Lieveno knyga *Pabaltijo revoliucija: Estija, Latvija, Lietuva — kelias į nepriklausomybę* (originalus pavadinimas „The Baltic Revolution: Estonia, Latvia, Lithuania and the Path to Independence“) jau susilaukė ir neabejotinai ateityje susilauks pačių įvairiausių, dažnai prieštaringų vertinimų. Vieni autoriai jau ją paskubėjo pavadinti „antibaltiška“, kartu visgi pabrėždami, kad kiekvienas „einantis į Europą lietuvis turi ją paskaityti“. Kiti, nepatikliai prisimindami autoriaus kilmę, tiesiog abejojo šio „bešaknio kosmopolito“ sugebėjimais suprasti mažų tautų, gyvenančių „mirtiname“ bei nuolatiniame kultūrinio ir tautinio savitumo praradimo pavojuje, istoriją. Vis dėlto, atrodo, dauguma recenzentų sutinka, kad A. Lieveno knyga — tai iš esmės *tipiškai vakarietiškas* požiūris į tris Baltijos tautas, jų istorinę praeitį bei dabartį.

Tokia išvada perša mintį, kad autorius iš esmės laikosi daliai Vakarų visuomenės būdingo stereotipinio požiūrio į Baltijos tautas, ku-

* Lieven A. *Pabaltijo revoliucija: Estija, Latvija, Lietuva — kelias į nepriklausomybę*. — Vilnius: Baltos lankos, 1995. — xlix, [1], 475 p. — Iš anglų kalbos vertė Rasa Asminavičiūtė, Aušra Čižikienė.